

СВОБОДА ІНФОРМАЦІЇ ЯК СКЛАДОВА ПРОЦЕСУ УНІВЕРСАЛІЗАЦІЇ ПРАВА**FREEDOM OF INFORMATION AS A COMPONENT
OF THE PROCESS OF UNIVERSALIZATION OF LAW**

Пасечник О.В., к.ю.н.,

доцент кафедри міжнародного та європейського права

Національний університет «Одеська юридична академія»

Стаття присвячена дослідженню свободи інформації як складової процесу універсалізації права. Виявлено, що універсалізація права обумовлює визнання основних правових цінностей, правових норм та створення універсальних правових засобів та інструментів реалізації права на свободу інформації, що посідає в цьому процесі окреме місце.

Розвиток свободи інформації варто досліджувати на національному, європейському та міжнародному рівнях, щоб прослідкувати тенденції універсалізації права.

Зазначено, що право на свободу інформації не є однорідним за правовим змістом, що викликано нерівнозначністю інтересів, зокрема політичних, які лежать в його основі.

Проаналізовано нормативний масив інституту свободи інформації та підтверджено тезу про нерозривність свободи інформації та контролю в контексті дотримання рамок, визначених міжнародним правом. Це вимагає врахування можливих або наявних наслідків від поширення того чи іншого інформаційного змісту (контенту), бо саме комунікація, у більшості випадків, є визначальною для настання чи ненастання юридичних наслідків.

Приділено увагу питанням свободи інформації на міжнародному рівні, конвенційне закріплення якого було зроблено після створення ООН.

Свобода інформації отримала своє міжнародне визнання завдяки розвитку міжнародного права захисту прав людини і знайшла своє втілення в таких міжнародних договорах, зміст яких було проаналізовано у статті: Загальна декларація прав людини 1948 р., Американська Конвенція про права людини 1969 р., Стокгольмська декларація 1972 р., Африканська хартія прав людини і народів 1981 р., Орхуська конвенція 1998 р. та ін.

Зазначено, що на регіональному європейському рівні свобода інформації знайшла своє втілення в ряді документів: Конвенції Ради Європи про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р., Хартії основоположних прав Європейського Союзу 2000 р., ряді директив та рішень Європейського Союзу.

Проаналізовано національне законодавство у сфері доступу до інформації, зазначені тенденції імплементації щодо свободи інформації та підкреслено, що активно відбувається процес універсалізації права у зазначеному напрямі дослідження. Універсалізація національного права є основним напрямом, який відображає вплив глобалізації на національну правову систему в межах такого права як свобода інформації.

Досліджено, деякі складові елементи свободи інформації, такі як доступ до екологічної інформації, доступ до Інтернет. Підкреслено, що право на доступ до екологічної інформації виконує інструментальну роль для здійснення людиною права жити в навколишньому середовищі, сприятливому для її здоров'я, а право на доступ до Інтернету, свобода інформаційної комунікації є універсальною свободою.

Зроблено висновок, що свобода інформації як складова частина прав людини вимагає подальшої імплементації відповідних, європейських та міжнародних, актів в національне законодавство та встановлення контролю дотримання її рамок, визначених міжнародним та національним правом.

Ключові слова: інформація, універсалізація, права людини, доступ до інформації, Інтернет, міжнародні договори.

The article is devoted to the study of freedom of information as a component of the process of universalization of law. It is revealed that the universalization of law determines the recognition of basic legal values, legal norms and the creation of universal legal means and instruments for exercising the right to freedom of information, which occupies a special place in this process.

The development of freedom of information should be studied at national, European and international levels in order to follow the trends of universalization of law.

It is noted that the right to freedom of information is not homogeneous in legal content, which is caused by the inequality of interests, including political ones, which underlie it.

The normative array of the institute of freedom of information is analyzed and the thesis about the inseparability of freedom of information and control in the context of observance of the framework determined by international law is confirmed. This requires taking into account the possible or existing consequences of the dissemination of certain information content (content), because it is communication, in most cases, is decisive for the occurrence or non-occurrence of legal consequences.

Attention is paid to the issues of freedom of information at the international level, the convention of which was made after the establishment of the UN.

Freedom of information gained international recognition through the development of international human rights law and was embodied in the following international treaties, the content of which was analyzed in the article: Universal Declaration of Human Rights 1948, American Convention on Human Rights 1969, Stockholm Declaration 1972, African Charter on Human and Peoples' Rights 1981, Aarhus Convention 1998, etc.

It is noted that at the regional European level, freedom of information is embodied in a number of documents: the Council of Europe Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms of 1950, the Charter of Fundamental Rights of the European Union in 2000, a number of directives and decisions of the European Union.

The national legislation in the field of access to information is analyzed, the tendencies of implementation concerning freedom of information are noted and it is emphasized that the process of universalization of law in the specified direction of research is actively going on. Universalization of national law is the main direction that reflects the impact of globalization on the national legal system within the law such as freedom of information.

Some components of freedom of information, such as access to environmental information, access to the Internet, have been studied. It is emphasized that the right to access environmental information plays an instrumental role in the exercise of a person's right to live in an environment conducive to his or her health, and the right to access the Internet and freedom of information is a universal freedom.

It is concluded that freedom of information as an integral part of human rights requires further implementation of relevant, European and international acts into national legislation and the establishment of control over compliance with its framework defined by international and national law.

Key words: information, universalization, human rights, access to information, Internet, international agreements.

Серед тенденцій розвитку правових систем в умовах глобалізації глобального та регіонального рівнів слід виокремити перш за все тенденцію універсализації та уніфікації права. Універсализація належить до напрямів глобалізації, що, перш за все, характеризує розвиток людини і мереж, груп та сфер ідентичного в одній розширеній мережі соціальних й політичних зв'язків. Цей процес характеризується постійним зближенням явищ та інтеграцією, закріпленою на комунікаційному і технічному рівнях. Окреме місце в цьому процесі посідає право на свободу інформації.

Слід зазначити, що окремі теоретичні аспекти, пов'язані з універсализацією права, свободою інформації, розвитком прав людини у цій сфері, зазначені у працях таких вчених, як: Р. М. Бірюков, С. В. Бахін, В. Буник, Л. О. Васечко, В. В. Дудченко, М. М. Марченко, С. Наумкіна, М. Г. Хаустова та ін. Однак, комплексне дослідження процесу універсализації права і його складових залишається достатньо актуальним та своєчасним.

Мета статті – дослідження свободи інформації як складової процесу універсализації права.

Універсализація – це також тенденція утворення універсальних понять та застосування схожих підходів до застосування таких понять. Універсализація права – один з важливих аспектів сучасної глобалізації в сучасному світі. Глобалізація істотно впливає на трансформацію, зміни і модернізацію державно-правових інститутів, норм і відносин на міжнародному, наднаціональному та національному рівнях.

З цього приводу, В. В. Дудченко зазначає, що «проблема універсализму (з лат. — різнобічність, багатоманітність) і партикуляризму (з лат. — частковість, відокремленість) у праві набуває особливого значення за умов глобалізації правоустроїв у сучасному світі. Універсализм права означає спільні ознаки, які властиві праву багатьох країн. Партикуляризм, навпаки, наголошує на неповторності і самотності національних правових устроїв. Однак універсализм не заперечує національної самотності права. Він доводить, що зовнішня варіантність правових устроїв є наслідком розгалуження однієї основи глобального правопорядку, частковими виявами якого і є ці устрої. Цю єдину основу утворюють принципи. Принципом же або закономірністю є ті ознаки, які спільні для різних правових систем» [1, с.13,18].

В основі виникнення і посилення тенденції універсализації права лежить об'єктивний процес інтеграції світової економіки, фінансів, засобів зв'язку, засобів масової інформації та інших засобів і сфер життя суспільства, що відбувається на еволюції права в цілому, так і на тенденціях його подальшого розвитку. Універсализація права проявляється найбільш яскраво в умовах глобалізації. Будь-яка цивілізація, суспільство і держава комунікують, розвиваються та обмінюються інформацією, що прискорює процес глобалізації, а з ним і універсализацію, зокрема, права.

Отже, утвердження свободи комунікації, поширення інформації та закріплення права на свободу інформації серед невід'ємних прав людини на міжнародному та національному рівнях є визначальним кроком в прискоренні та посиленні процесів глобалізації, а з ним і універсализації права.

Універсализація – процес, що об'єднує суспільства ідеалом або еталоном. Вона позначається на індивідуальності, диктує свої цінності, потреби та шляхи їхнього досягнення. Універсализації національного права сприяє формування і функціонування єдиних правових просторів, що складаються з національних правових систем. Такі правові простори формуються з урахуванням, з одного боку, інтересів і потреб відповідних національних правових систем, а з іншого, – тенденцій, що відбуваються в рамках наднаціонального права. Ефективність формування таких загальних правових просторів залежить від

розміщення балансу інтересів національного і наднаціонального права.

Необхідно відзначити, що універсализація національного права підсилює, з одного боку, вплив міжнародного права на національне, а з іншого – зміцнює позиції національного права при розробці норм міжнародного права [2, с. 18]. Передумовою зближення правового регулювання слід вважати широку інтернаціоналізацію у найрізноманітніших сферах життєдіяльності людей [3, с. 14]. Отже, таке явище, як свобода інформації варто досліджувати на національному, європейському та міжнародному рівнях.

Великі зусилля для вирішення питань свободи інформації на міжнародному рівні були зроблені після закінчення Другої світової війни. Так, на першій сесії Генеральної Асамблеї в 1946 р. була прийнята Резолюція про проведення всесвітньої конференції з питань свободи інформації та висловлено заклик до ЕКОСОП організувати зазначену конференцію з метою сформулювати свою думку щодо «прав і обов'язків, а також застосовуваної практики, які повинні бути включені в концепцію свободи інформації» [4]. На своїй другій сесії в червні 1946 р. ЕКОСОП уповноважила Комісію з прав людини створити підкомісію зі свободи інформації та преси з метою вивчення прав, обов'язків і практики для включення в концепцію свободи інформації та подання відповідної доповіді Комісії.

У березні-квітні 1948 р. в Женеві відбулася перша конференція ООН з питання свободи інформації. Проект конвенції про свободу інформації складався з 14 статей, а преамбула проекту конвенції починалася словами: «Вважаючи, що вільний обмін інформацією та думками як в національній, так і міжнародній сфері, є фундаментальним правом людини й істотним для світу і досягнення політичного, соціального та економічного прогресу...» [5]. Документація про роботу конференції розкриває ідеологічні розбіжності учасників цієї конференції. Причини розбіжностей у підходах до питань свободи інформації в зазначений період мали яскраво виражений політичний характер. Доктрина абсолютної свободи слова, яку відстоювали, насамперед, Сполучені Штати, піддавалася критиці з боку СРСР і країн радянського блоку.

В подальшому, свобода інформації отримала своє міжнародне визнання завдяки розвитку міжнародного права захисту прав людини. Загальна декларація прав людини, прийнята резолюцією Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 р., передбачає такі права і свободи в цій сфері: захист приватності (ст. 12), свобода думки (ст. 18), свобода переконань і їх вираження (ст. 19), свобода мирних зібрань (ст. 20) [6].

На регіональному рівні інформаційні права і свободи закріплені в регіональних міжнародних документах з прав людини:

Американська Конвенція про права людини, прийнята на Міжамериканській спеціальній конференції з прав людини в Сан-Хосе, 22 листопада 1969 р., проголошує право на приватність, свободу совісті і релігії, свободу думок і їх вираження, а також право на спростування [7];

Африканська хартія прав людини і народів бали прийнята в рамках Африканського Союзу в Найробі, 26 червня 1981 р., гарантує право на повагу до життя, право отримувати інформацію, висловлювати і поширювати свої погляди, право на освіту, участь у культурному житті своєї спільноти [8];

на європейському рівні – в Конвенції Ради Європи про захист прав людини та основоположних свобод, укладеній в Римі 4 листопада 1950 р. [9]. Право людини на повагу до приватного життя гарантується у статті 8, свобода думки, совісті і релігії – у статті 9, свобода вираження – у статті 10 Конвенції. У Хартії основоположних прав Європейського Союзу, прийнятій у Ніцці 7 грудня 2000 р., передбачаються, окрім «класичних», також «нові» інформаційні права людини: захист персональних даних

(стаття 8), право на належне управління (стаття 41), право на доступ до документації (стаття 42) [10].

В. Бунік зазначає, що Європейський стиль життя став універсальним, мрією багатьох менш впливових країн – захист прав та свобод громадян і співпраця в середовищі, яке називають демократією [11, с. 211]. Можна констатувати, що забезпечення свободи інформації – це фундаментальна основа сьогочасного демократичного суспільства.

Також варто підкреслити, що право на доступ до екологічної інформації є одним із складових елементів свободи інформації. При цьому воно виконує інструментальну роль для здійснення людиною права жити в навколишньому середовищі, сприятливому для її здоров'я та добробуту. Взаємозалежність охорони довкілля, миру, забезпечення розвитку прав і свобод людини вперше були відображені у Стокгольмській декларації 1972 року. Цей принцип згодом було розвинений та змістовно доповнений в інших міжнародних документах. Зокрема, наступним етапом розвитку екологічних прав громадян у міжнародному праві стала Конференція ООН з навколишнього середовища і розвитку, що відбулась у червні 1992 року в Ріо-де-Жанейро, на якій було прийнято ряд важливих міжнародних документів, у тому числі Декларація і Порядок денний на XXI століття. У Порядку денному на XXI століття, який є планом дій Міжнародного співтовариства у сфері охорони довкілля і сталого розвитку, зазначено, що екологічні питання розв'язуються за участю всіх заінтересованих громадян. Держави сприяють інформуванню суспільства шляхом надання широкого доступу до екологічної інформації. На III Софійській конференції міністрів охорони навколишнього природного середовища країн Європи у 1995 році були прийняті керівні принципи доступу до екологічної інформації. У червні 1998 року на IV Конференції міністрів захисту довкілля, яка відбулась у м. Орхус (Данія), 35 країн Європи підписали Конвенцію про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля (далі – Орхуська конвенція), яка згодом була ратифікована і Європейським Союзом, й Україною, а отже, подальший аналіз положень цієї Конвенції є спільним як для ЄС, так і для України.

Рада Європейського Союзу 17 лютого 2005 року підписала Рішення [12], яким ухвалила Орхуську Конвенцію. Однак, перші кроки до прийняття важливих нормативних актів в сфері захисту екологічних прав, зокрема права доступу до екологічної інформації, що зараз є першим із принципів, на яких базується Орхуська Конвенція, Європейський Союз здійснив завдяки до затвердження ним наведеної Конвенції. Наприклад, Директива 2003/4/ЄС [13], яка гарантує право на доступ до екологічної інформації, наявної в державних органах та викладаються основні умови і практичні механізми її здійснення; забезпечення екологічної інформації, поширення екологічної інформації серед громадськості з метою досягнення максимальної можливої доступності до неї.

Щодо законодавчих та нормативно-правових актів України, які регулюють правові відносини у сфері доступу до інформації такими є Конституція України, Закон України «Про інформацію» від 02.10.1992 р., Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25.06.1991 р., Закон України «Основи законодавства про охорону здоров'я» від 19.11.1992 р., Закон України «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення» від 24.02.1994 р., Закон України «Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку» від 08.02.1995 р., Закон України «Про ратифікацію Конвенції про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля» від 06.07.1999 р., Закон України «Про екологічну експертизу» від 09.02.1995 р. та ін. Доступ до інформації відбувається, головним чином, відповідно до Закону України «Про доступ до публічної інформації» 2011 р.

Всі вище перелічені положення актів втілюють принципи Орхуської конвенції про доступ громадськості до інформації та екологічної інформації, а також відповідають положенням ряду Директив ЄС. Однак найбільш важливі та ґрунтовні норми щодо досліджуваного питання містить звичайно Конституція України. Конституційна норма частини другої ст. 34 [14], яка закріплює право на інформацію, включає в себе можливість збирати, зберігати, використовувати і поширювати будь-яку інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій розсуд. Іншою нормою Конституції України закріплено право кожного на вільний доступ до інформації про стан довкілля, про якість харчових продуктів та предметів побуту, а також право на поширення такої інформації. Вищезгадана інформація ніким не може бути засекречена. Це повною мірою відповідає основним принципам, що лежать в основі законодавства ЄС в сфері доступу до інформації.

Як в українському, так і в європейському законодавстві закріплені основи свободи інформації, здійснено ратифікацію основного документу у досліджуваній сфері – Конвенцію ООН про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень, здійснюється імплементація положень зазначеної Конвенції та відбувається активно процес універсалізації права у зазначеному напрямі дослідження.

Ще одним із складових елементів свободи інформації є доступ до глобальної мережі – Інтернет. Рівень доступу до Інтернету та опанування його можливостями вважається показником розвиненості окремої людини, спільноти людей, націй, народів, окремих держав, їх об'єднань та континентів світу. У той же час існує і зростає суттєвий цифровий розрив у доступі до надбань цивілізації, у тому числі й до Інтернету, між розвинутими країнами й тими, що розвиваються, між постіндустріальними центрами, індустріальними та аграрними районами, між різними групами населення у тій чи іншій країні та у світі загалом [15].

Право на доступ до Інтернету як універсальну послугу закріплює Директива Європейського Союзу про універсальну послугу в редакції 2009 р., яка встановлює, що кожен в ЄС повинен мати доступ до мінімального переліку електронно-комунікаційних послуг доброї якості і за прийнятною ціною, включаючи доступ до Інтернету [16].

У практиці ЄСПЛ питання про доступ до Інтернету було вперше предметом вивчення в 2012 р. У рішенні по справі «Йлдірим проти Туреччини» Суд зазначив, що «право безперешкодного доступу до Інтернету слід також визнати» [17].

Свобода інформаційної комунікації є універсальною свободою, що передбачає права не лише індивідів на інфокомунікації, але й права спільнот та держав на інфокомунікації. Право на інфокомунікації для націй, що розвиваються, є їх цивілізаційним правом на розвиток за допомогою інформації. Це включає право на недискримінаційний доступ до інфраструктури, право на справедливий розподіл і використання загальносуспільних ресурсів, право на збереження та розвиток своїх культур, зокрема, у віртуальній інформаційній сфері в Інтернеті.

Проведений огляд щодо свободи інформації в міжнародному та національному праві дозволяє стверджувати, що свобода інформації є фундаментом демократичного суспільства і особистої свободи людини, складовою процесу глобалізації та універсалізації права. Право на свободу інформації не є однорідним за правовим змістом, що викликано нерівністю інтересів, що лежать в його основі. Аналіз нормативного масиву інституту свободи інформації підтверджує тезу про нерозривність свободи інформації та контролю дотримання її рамок, визначених міжнародним та національним правом.

Таким чином, свобода інформації отримала своє національне та міжнародне визнання. Свобода інформації є фундаментом демократичного суспільства і особистої свободи людини, важливою складовою процесу універсалізації права.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дудченко В. В. Універсализм і партикуляризм у праві. *Правова держава: Зб. наук. праць*. О.: Астропринт, 2005. Вип. 8. С. 13-19.
2. Бірюков Р. М. Національна правова система в умовах глобалізації (основні напрямки трансформації) : автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук : 12.00.01.Одеса, 2011. 22 с.
3. Бахин С. В. Сотрудничество государств по сближению национальных правовых систем (унификация и гармонизация права) : автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук : 12.00.01. СПб., 2003. 22 с.
4. Resolution 59 (I) Calling Of An International Conference On Freedom Of Information, UN GA, 14 December 1946. URL : <http://www.un.org/documents/ga/res/1/ares1.htm>
5. Final Act: United Nations Conference on Freedom of Information, held at Geneva, Switzerland, from 23 March to 21 April, 1948. Econbiz : fine Economic Literature. New York, 1948. URL : <http://www.econbiz.de/Record/final-act-united-nations-conference-on-freedom-of-information-held-at-geneva-switzerland>
6. Universal Declaration of Human Rights, UN GA, Resolution 217 A (III). 1948. URL : <http://www.un.org/en/documents/udhr/history.shtml>
7. American Convention on Human Rights, Organization of American States (OAS), 22 November 1969. Organization of American States (OAS), 1969. URL : http://www.oas.org/dil/treaties_B
8. African Charter on Human and Peoples' Rights, Organization of African Unity (OAU), 27 June 1981, CAB/LEG/67/3 rev. 5, 21 I.L.M. 58 (1982). URL : [384 http://www.dfa.gov.za/foreign/Multilateral/africa/oau.htm](http://www.dfa.gov.za/foreign/Multilateral/africa/oau.htm)
9. Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, CETS No. 005, Rome, 1950. The Council of Europe, 1950. URL : [modehttp://conventions.coe.int/Treaty/Commun/ListeTraites.asp?CM=8&CL=E NG](http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/ListeTraites.asp?CM=8&CL=E NG).
10. Charter Of Fundamental Rights Of The European Union, 18.12.2000, Official Journal of the European Communities, C 364/1. URL : http://www.europarl.europa.eu/charter/pdf/text_en.pdf
11. Буник В. Універсализация: суть і головні ознаки. *Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії*. Вип. 5. 2014. С. 210-219.
12. Council Decision 2005/370 of 17 February 2005 on the conclusion, on behalf of the European Community, of the Convention on access to information, public participation in decision-making and access to justice in environmental matters Convention on access to information, public participation in decision-making and access to justice in environmental matters. *Official Journal*. L 124. 2005. P. 1-20.
13. Directive 2003/4/EC of the European Parliament and of the Council of 28 January 2003 on public access to environmental information and repealing Council Directive 90/313/EEC. *Official Journal*. L 041. 2003. P. 26-32.
14. Конституція України : Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
15. Recommendation 263 (2009) The digital divide and e-inclusion in the regions. The Council of Europe. 2009. URL : <https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?command=com.instranet.CmdBl obGet&InstranetImage=1612618&SecMode=1&DocId=1359588&Usage=2> Директива 2009/136/ЄК Європейського Парламенту та Ради від 25 листопада 2009 р., яка доповнює Директиву 2002/22/ЄС про універсальні послуги та права користувачів стосовно електронних мереж зв'язку і послуг, Директиву 2002/58/ЄС про обробку персональних даних та захист таємниці сектора електронних комунікацій та Рішення (ЄС) № 2006/2004 про взаємодію національних органів відповідальних за забезпечення виконання законів про захист споживачів. Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері зв'язку та інформатизації : офіц. веб-портал, 2002. URL : <http://www.nkrzi.gov.ua/images/upload/58/19/be7ab73b693c9bf69a6e73db128c7805.doc>
16. Ahmet Yıldırım v. Turkey. ECHR : portal. 18 Dec. (N 3111/10). 2012. URL : <http://hudoc.echr.coe.int/sites/fra/pages/search.aspx?i=001-115705#%7B%22itemid%3A%22%3A%5B%5D%7D>